

Oikeusministeriö

Asia: Lapin käräjäoikeuden lausunto arviomuistiosta ”Oikeusprosessien keventäminen”
Viite Oikeusministeriön lausuntopyyntö 11.1.2016 OM 8/41/2015

1. Kokoonpanojen keventäminen käräjäoikeuksissa

Rikosasiat Käräjäoikeuden päätösvaltainen kokoonpano rikosasioissa tulisi jatkossa muodostua yhdestä ammattituomarista. Nykyistä peruskokoonpanoa rikosasioissa (1 ammattituomari + 2 lautamiestä) ei voida enää käyttää, mikäli lautamiesjärjestelmästä luovutaan poliittisilla perusteilla. Mikäli näin tapahtuu, yhden ammattituomarin kokoonpano olisi perustelluin ja järkevin valinta peruskokoonpanoksi. Seuraavassa tätä puoltavia ja sitä vastaan puhuvia perusteluja.

Puolesta

- Nykyisessä peruskokoonpanossa tai kolmen tuomarin kokoonpanossa käsiteltävien juttujen määrä on vähäinen suhteessa käsiteltävien rikosasioiden määrään. Siten yhden tuomarin kokoonpano vastaisi paremmin tosiasiallista tilannetta käräjäoikeudessa.
- Järjestelmä olisi erittäin selvä ja se poistaisi tarpeen oikeudenkäymiskaaren 2 luvun 6 §:n mukaiselle keinotekoiselle luetteloinnille jutuista, jotka voidaan rangaistusasteikosta huolimatta käsitellä yhden tuomarin kokoonpanossa.
- Järjestelmä olisi prosessiekonomisesti tehokas, koska vähenevät tuomariresurssit voitaisiin kohdentaa juttujen ratkaisemiseen paremmin ja nopeammin. Käräjäoikeuksissa pystytään helposti tunnistamaan ne asiat, jotka tosiasiallisesti edellyttävät useamman kuin yhden ammattituomarin kokoonpanoa. Tällöin voitaisiin käyttää useamman tuomarin aikaa ainoastaan sellaisiin asioihin, jotka tosiasiallisesti tarvitsevat useamman tuomarin harkintaa. Asian käsittely voi myös viivästyä useamman kuin yhden tuomarin kokoonpanoissa pelkästään siitä syystä, että tietty käsittelevä ei sovi kaikille.
- Peruskokoonpanon muuttamisen on seurattava lautamiesjärjestelmän muutoksia.

Vastaan

Peruskokoonpanon muuttamista vastaan puhuu ainoastaan asianosaisten ja yleisön mahdollinen epäluottamus yhden tuomarin kykyyn käsitellä tietty rikosasia asianmu-

kaisesti. Tämän vuoksi peruskokoonpanon muutos tulisikin perustella selkeästi käyttäen hyväksi tilastotietoja käsiteltävien asioiden laadusta, laajuudesta ja määristä.

Muu kokoonpano

Käräjäoikeudessa voisi olla yhden ammattituomarin lisäksi yksi tai kaksi muuta ammattituomaria eli kahden tai kolmen tuomarin kokoonpano, jos sitä asian vaikeuden tai muun erityisen syyn vuoksi olisi pidettävä perusteltuna. Tämä vastaisi osittain nykyistä oikeudenkäymiskaaren 2 luvun 2 §:ää, mutta olisi käsitteilyn kannalta joustavampi. Mainittu säännös sisältää nykyisin perusteena myös asian laajuuden. Lähtökohtaisesti on kuitenkin niin, ettei pelkästään asian laajuus voine olla peruste useamman kuin yhden ammattituomarin käyttämiselle, vaan perusteen pitäisi lähteä asiaan liittyvän oikeudellisen ongelman vaikeudesta.

Riita- ja muut asiat

Hyvin harva riita-asia tai hakemusasia käsitellään muussa kuin yhden tuomarin kokoonpanossa. Järjestelmää ei ole tältä osin tarvetta muuttaa.

Laajemman kokoonpanon käyttöä tulisi olla mahdollisuus rajoittaa tilanteissa, jossa asianosainen ei syystä tai toisesta enää luota puheenjohtajan puolueettomuuteen. Tällöin kysymys on usein tosiasiaa esteellisyysväitteen piiriin kuuluvasta asiasta. Lapsiasioissa asianosaiset varsin usein väärinkäyttävät oikeuttaan vaatia kolmen tuomarin kokoonpanoa. Pahimmassa tapauksessa asian käsittely voi sen takia viivästyä huomattavasti.

Edellytykset kolmen tuomarin kokoonpanon käyttämiselle pitäisi olla samat kuin rikosasioissa eikä niin kuin nyt, että kolmen tuomarin kokoonpano määrätään, jos ei ole erityistä syytä määrätä toisin (OK 2:5 § 2). Tämä vastaisi paremmin myös sitä ehdottomana pidettävää lähtökohtaa, ettei asianosainen saa itse valita tuomaria.

Kokoonpanosta päättäminen

Jos asianosainen käsittelyn kuluessa vaatii asian käsittelyn saattamista kolmen tuomarin käsiteltäväksi, tulisi päätöksen voida tehdä asiaa käsittelevä tuomari yksin, jotta vältytään erillisiltä prosesseilta. Päätöksenteon tulee olla samanlainen kaikissa käsiteltävissä asioissa. Kokoonpanokysymys ei saisi olla peruste palauttaa asiaa uudelleen käräjäoikeuden käsiteltäväksi hovioikeudesta.

2. Kirjallisen menettelyn käyttöalan laajentaminen

Kuten muistiossa on todettu, kirjallisen rikosprosessin käyttöalan laajentaminen rangaistusmaksimia ja rikosluetteloa muuttamalla ei tulisi lisäämään kirjallisessa menettelyssä käsiteltävien juttujen lukumäärää merkittävästi.

Selkeintä olisi, että kirjallisen menettelyn käyttöala säädettäisiin yhteneväksi yhden tuomarin kokoonpanon ratkaisuvallan kanssa. Samalla luetteloa rikoksista, jotka voidaan ratkaista yhden tuomarin kokoonpanossa, tulisi laajentaa. Tämäkään ratkaisu ei lisäisi merkittävästi kirjallisen menettelyssä ratkaistavien juttujen lukumäärää. Ratkaisu kuitenkin selkeyttäisi tilannetta erityisesti prosessin ja toiminnan kehittämisen kannalta.

Yhtenä vaihtoehtona muistiossa on esitetty, että kirjallisessa menettelyssä voitaisiin tuomita nykyistä ankarampia rangaistuksia. Tämänkin muutoksen merkitys olisi hyvin marginaalinen. Mitä ankarampaa rangaistusta vaaditaan, sitä useammin on tarve

suullisen oikeudenkäynnin järjestämiseen pelkästään rangaistuksen mittaamiseen. Rangaistuksen määrääminen ei ole eikä saa ole pelkkä mekaaninen tai tekninen toimenpide. Vastaajan kuuleminen on tarpeellinen osa seuraamuksen määräämistä.

Yksilöidyn seuraamuslainsäädännön esittäminen kuuluu rikosasioita ja oikeudenkäyntejä koskevien periaatteiden mukaan syyttäjän velvollisuuksiin ilman nimenomaista säännöstäkin. Tämän vuoksi asian säätämiseksi erikseen muistiossa esitetyin tavoin ei ole sanottavaa tarvetta. Asia on ratkaistavissa parhaiten koulutuksella ja työtapojen kehittämisellä.

Hallitusohjelmassa on lähdetty siitä, että entistä useampi rikosasia tulisi voida ratkaista tulevaisuudessa käräjäoikeuden ulkopuolella rikesakko- tai rangaistusmääräysmenettelyssä. Käräjäoikeuden näkökulmasta rangaistusmääräysmenettelyn laajentaminen keventäisi rikosasioiden ratkaisutaakkaa. Uudistuksen reunaehdot eivät ole kuitenkaan vielä tiedossa. Siihen liittyy myös perustuslaillisia ongelmia kuten muistiossa todetaan. Rangaistusmääräysmenettelyn laajentaminen vähentäisi selvästi kirjallisen menettelyyn ohjautuvia asioita.

Nykyisessä kirjallisessa menettelyssä eri osapuolilla on selkeät roolit. Mikäli rangaistusmääräysmenettelyä laajennetaan, poliisin, syyttäjän ja tuomioistuimen roolit eivät ole välttämättä selkeät. Sen vuoksi on syytä harkita, onko suunnitellulle muutokselle tarvetta.

Yhden kosketuksen toimintamalli on kannatettava toimintatapa. Kysymys on kuitenkin pääosin poliisin ja syyttäjien toimintatapojen kehittämisestä, koska käräjäoikeudella yksin ei ole suuria mahdollisuuksia edistää yhden kosketuksen toimintamallia. Muistiossa on myös esitetty, että poliisi voisi laatia haastehakemuksen tunnustetuissa jutuissa. Käräjäoikeus ei kannata tätä esitystä. On muun muassa epäselvää ja ongelmallista, tulisiko poliisin vaiko syyttäjän ajaa juttua istunnossa, jos se sinne tulisi esimerkiksi vastaajan suostumuksen peruuttamisen vuoksi siirtää.

Muistiossa ehdotetaan otettavaksi esitutkintalakiin säännös, että epäiltyä pidettäisiin poliisin huostassa tiedoksiintoon saakka. Tällainen säännös mahdollistaisi nykyistä paremmin yhden kosketuksen toimintatavan soveltamisen. Säännöstä harkittaessa on kuitenkin syytä tarkasti rajata, minkä ajan vapaudenmenetys voi tällä perusteella kestää. Vapaudenmenetys ei voisi olla muutamaa päivää pidempi.

3. Syytetyn velvollisuus osallistua oikeudenkäyntiin henkilökohtaisesti

Muistiossa on pidetty riittävänä, että syytetyn tulee olla läsnä käräjäoikeudessa henkilökohtaisesti vain silloin, kun häntä kuullaan todistelutarkoituksessa tai silloin, kun tuomioistuin katsoo sen muusta syyistä tarpeelliseksi. Käräjäoikeus on samaa mieltä asiasta.

Muistiossa ei ole otettu suoraa kantaa siihen, voidaanko muussa kun todistelutarkoituksessa tapahtuvaa videon välityksellä tapahtuvaa kuulemistä pitää ROL:ssa tarkoitettuna henkilökohtaisena kuulemisena. On selvää, että vastaajalla on aina oikeus olla läsnä oikeudenkäynnissä henkilökohtaisesti, mikäli hän niin haluaa. Käräjäoikeus katsoo, että tämä oikeus voidaan toteuttaa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuksia rikkomatta myös videon välityksellä, mikäli vastaaja siihen suostuu tai sitä pyytää. Videolaitteet ovat niin kehittyneitä, että niiden välityksellä tapahtuva kuuleminen täyttää kuulemisen tarkoituksen jopa paremmin kuin istuntosalissa läsnä olevan henkilön kuuleminen. Vastaaja voi myös seurata istunnon kulkua videolaitteiden välityksellä täysin vastaavalla tavalla kuin istuntosalissa paikalla ollessaan.

Vangittuna tai muutoin vapautensa menettäneiden vastaajien osalta voidaan myös

lähteä siitä, että heitä voidaan kuulla ilman suostumusta tai pyyntöä videon välityksellä aina kun tuomioistuin pitää sitä tarkoituksenmukaisena.

Videoyhteyden hyödyntämisen rajoittaminen rikoksen törkeyden perusteella ei ole tarkoituksenmukaista. Videoyhteyden käyttäminen tulisi lähtökohtaisesti olla mahdollista rikoksen laadusta ja laajuudesta riippumatta kuitenkin siten, että videoyhteyden hyödyntäminen jää tuomioistuimen päätösvaltaan tapauskohtaisesti harkittavaksi. Tuomioistuimella on parhaat edellytykset yksittäistapauksessa arvioida videoyhteydellä saavutettavia hyötyjä ja haittoja sekä punnita videoyhteyden käytön soveltuvuus.

4. Videoyhteyden käytön laajentaminen

Esitys videoyhteyden käytön laajentamisesta on kannatettava. Tähän mennessä videoyhteyden käytöstä saadut kokemukset ovat myönteisiä ja videoyhteyden käytön laajentamisesta on saatavissa hyötyjä niin oikeudenkäyntien järjestämisen kannalta kuin taloudellisista näkökohdista.

Koska Lapin käräjäoikeuden toimialue on laaja, sen asiakkaat joutuvat matkustamaan oikeudenkäynteihin pitkien matkojen päästä. Matkustamisesta aiheutuvaa haittaa on pyritty vähentämään ja oikeuden saatavatta parantamaan useiden eri istuntopaikkojen ylläpidolla. Useiden eri istuntopaikkojen ylläpito ei ole kuitenkaan tarkoituksenmukaista Aipa-hankkeen sekä sähköisen oikeudenkäynnin ja asioinnin toteuttamisesta aiheutuvat istuntosali-investoinnit ja turvajärjestelyistä aiheutuvat kustannukset huomioon ottaen. Tämän vuoksi on erityisen tärkeää, että oikeuden saatavuutta parannetaan ja matkustamisesta aiheutuvaa haittaa vähennetään.

Videoyhteyden hyödyntäminen helpottaa istunnon suunnittelua ja käytännön järjestelyjä. Videoyhteyden avulla on mahdollista myös nopeuttaa asioiden käsittelyä sen johdosta, että istunnon järjestäminen helpottuu.

Nykyinen videoyhteyttä koskeva sääntely on liian jäykkä eikä se mahdollista videoneuvottelun avulla saatavien etujen täysimääräistä hyödyntämistä. Lähtökohdaksi uudessa sääntelyssä tulisi omaksua henkilökohtaisen läsnäolon rinnastaminen videoyhteyden välityksellä istuntoon osallistumiseen.

Videoyhteyttä koskevan sääntelyn tulee olla selkeää ja videoyhteyden hyödyntämisen edellytykset tulee määritellä lainsäädännössä yksityiskohtaisesti. Päätösvalta videoyhteyden käyttämisestä tulee kuitenkin jäädä viime kädessä tuomioistuimen harkintaan, koska tuomioistuimella on parhaimmat edellytykset harkita tapauskohtaisesti videoyhteyden käyttämisen soveltuvuus kulloinkin käsiteltävänä olevassa asiassa. Jos kysymyksessä monipisteyhteys, videoyhteyden käyttäminen kaikki asianosaiset huomioivalla tavalla on kyllä haastavampaa.

Videoyhteyden tekninen toteutus on ollut toimiva. Käytössä oleva videoneuvottelulaitteisto on helppokäyttöistä ja se on toiminut pääosin moitteettomasti, minkä ansiosta asianosaisen osallistuminen istuntoon videoyhteyden välityksellä on onnistunut hyvin. Videoyhteys on mahdollistanut asianosaisen kertomuksen luotettavuuden arvioinnin vähintään samantasoisesti kuin asianosaisen osallistuessa istuntoon henkilökohtaisesti istuntopaikalla.

Videoyhteyden käytön laajentamista puoltaa osaltaan se seikka, että oikeudenkäynteissä ollaan siirtymässä entistä enemmän sähköiseen menettelyyn (mm. kirjallisten todisteiden vastaanottaminen sähköisessä muodossa, Aipa-hanke). Käytössä olevien laitteiden avulla on mahdollista esittää videoyhteyden päässä olevalle henkilölle myös kirjallisia todisteita siinäkin tapauksessa, että niitä ei ole esitetty sähköisessä

muodossa.

Käräjäoikeusverkostoa koskevan muutoksen myötä välimatkat tuomioistuimeen pitenevät. Muutos saattaa lisätä jossain määrin istuntojen peruuntumista sen johdosta, että asianosainen jää saapumatta istuntoon. Videoyhteyttä hyödyntämällä pystytään vähentämään asianosaisten saapumatta jäämisestä aiheutuvia istuntojen peruuntumisia.

Muut tehostamiskeinot

Jokaisessa tuomioistuimessa on asiakkaita, jotka nostavat toistuvasti erilaisia kanteita tai hakemuksia, vaikka heillä ole todellista oikeussuojan tarvetta. Tällaisten asioiden käsittelyyn kuluu tuomioistuimissa runsaasti aikaa ja resursseja. Vastaavasti se rasittaa ja työllistää menettelyjen kohteeksi joutuneita asianosaisia ja viranomaisia. Tuomioistuimilla on puutteelliset mahdollisuudet estää tällaisten ilmiselvästi perusteettomien asioiden vireillepanoa. Tuomioistuimet ovat pakotettuja käymään tällaisetkin jutut säädetyn menettelytavan mukaisesti läpi.

Tuomioistuimille ei ole sellaisia keinoja, jolla ne voisivat tehokkaasti puuttua perusteettomien asioiden vireille panemiseen ja käsittelemiseen. Nykyisen lainsäädännön säädös ”selvästi perusteettomasta” ei ole riittävä eikä sen avulla voida tehokkaasti puuttua edellä kuvattuihin tilanteisiin. Joissakin maissa on voimassa säännöksiä, joiden perusteella tällaisten vakioasiakkaiden perusteettomasti vireille pantuihin oikeudenkäyntimenettelyihin voidaan puuttua nykyistä tehokkaammin ja nykyistä varhaisemmassa vaiheessa. Tällaisia säännöksiä tulisi säätää myös Suomessa.

Lausuntoa valmistellessani olen kuullut käräjäoikeuden henkilöstöä ja johtoryhmää.

Laamanni Jyrki Kiviniemi